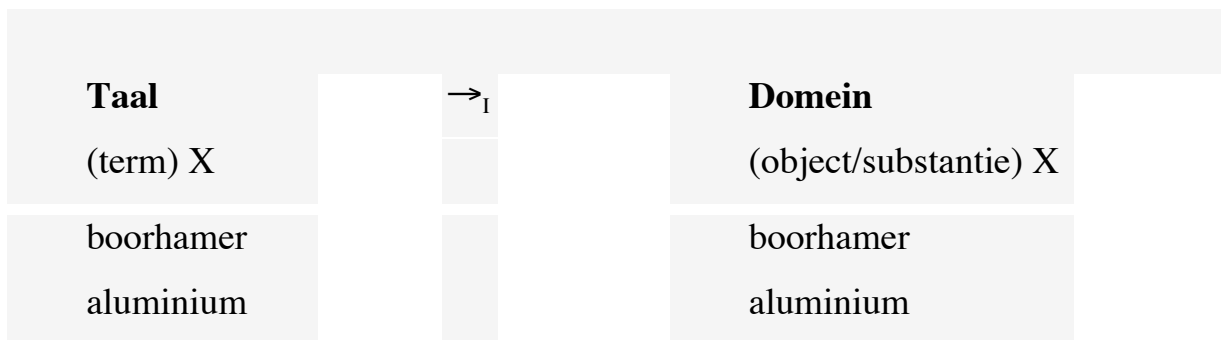

De taal van de taalkunde; een terminologische excursie

H.J. Verkuyl*

Iemand in de bouw ziet een boorhamer liggen vlak bij zijn collega en vraagt *Geef mij de boorhamer eens*. Als het goed is, krijgt hij een boorhamer in handen en niet de klopboor die er vlak naast ligt. Iemand bestelt bij een firma molybdeen. Zij stuurt het bestelde terug als het aluminium blijkt te zijn. Een wiskundeleraar laat een leerling een hoogtelijn tekenen en is niet tevreden met een zwaartelijn. In al deze gevallen gaat het om heel elementaire vormen van optimale duidelijkheid en 0% misverstaan. Velen van u vinden met mij dat hier eenduidigheid gewenst is. Schema I geeft zo'n strak betekenisverband weer.

SCHEMA I

De pijl staat voor een (Interpretatie-) functie die eenduidig een naam toekent.¹ Ingenieurs, medici, chemici, natuurkundigen, biologen, scheikundigen, enz. leggen zo de namen vast van objecten, substanties, werkingen, structuren e.d.² Schema I is wat simpel want rechts staat een woord en links ook. Een termdefinitie vervangt het woord *boorhamer* rechts door aan boorhamers kenmerken, criteria, e.d. toe te schrijven. Soms helpt een foto van de Praxis of een beeldwoordenboek. Een foto of een plaatje is overigens misleidend, want we zien daarop één specifiek ding en niet een categorie. Wat een categorie is, weten we niet echt. Dus zo eenvoudig ligt het toch niet.

Een taalkundige die de term *naamwoord* toekent aan *boorhamer*, is gebonden aan Schema II:

(Meta-)Taal	→	<u>Taal(domein)</u>		
		Taal	→ _I	Domein
<i>boorhamer</i> , (n.)		boorhamer		boorhamer
<i>aluminium</i> , (n.)		aluminium		aluminium

SCHEMA II

Het onderzoeksdomein van taalkundigen is de linkerkant van Schema I. Met name de semantici kunnen niet zonder Schema II, want ze moeten toch ook wel weten hoe de I-functie werkt die taal en domein met elkaar in verband te brengt. Niet dat ze bouwkundige of chemicus hoeven te worden, maar zodra het gaat om de vraag hoe woorden in een zinsverband waarheidsgetrouw worden toegepast op een werkelijkheidsdomein, kan men het rechterdeel van Schema II niet verwaarlozen.

Taalkundigen onderzoeken taal. Termen en het gebruik ervan behoren derhalve tot hun onderzoeksgebied. Voor het onderzoek naar taal hebben ze zelf ook termen. Door deze bijzondere positie valt mijn voordracht in twee delen uiteen. Eerst ga ik in op de vraag hoe taalkundige semantici aankijken tegen het 1-op-1- (of in verband met synonymie n-op-1) verband van Schema I als onderdeel van hun onderzoeksterrein zoals verbeeld in Schema II. Vervolgens ga ik in op de vraag welke rol de terminologie in de taalkunde speelt.

1. Interpretatie van termen.

De taalkunde is niet het enige vakgebied dat in schema II past. In de brede filosofische en wiskundig-logische traditie die taalkunde, logica,

computerlinguïstiek, informatica, cognitieve psychologie, taal filosofie en tegenwoordig ook neuro-biologie bij elkaar brengt, is onderzoek mede gericht op vragen die de relatie tussen taal en werkelijkheid bekijken vanuit de taalkant: hoe organiseren wij als individu onze begripsvorming, onze kennis van de werkelijkheid via taal en andere, met name zintuiglijke informatiebronnen. Hoe krijgen we taal en zintuiglijke vormgeving op elkaar afgestemd? Hoe bouwen we onze concepten op? Heeft een concept een naam? En: is die naam in een strak verband als Schema 1 te gebruiken?³

Een belangrijke stroming in de genoemde traditie ziet natuurlijke taal als onduidelijk en onhelder. Correcties er op zijn nodig, zo werd rond het begin van de twintigste eeuw het idee.⁴ Ruim een eeuw geleden ontwikkelden de filosofische en wiskundige logica de gedachte dat zinnen uit de natuurlijke taal een zogeheten logische vorm hebben. Ik geef u een voorbeeld:

Zin: Bob de bouwer gaf de klopper aan zijn voorman

Logische vorm: $G(b, \{x \in K\}, \{y \in V \mid A(y, b)\})$

Het idee is dat wij in feite de Logische vorm interpreteren en niet de zin zelf. Geven, afgekort tot G, wordt opgevat als een drieplaatsrelatie tussen Bob de bouwer (afgekort tot b), de klopper (de x zodat x behoort tot K) en de voorman (de y zodat y een element is van V die in een afhankelijkheidsrelatie A tot Bob staat). De behoefte aan dit soort symbolische weergave komt overeen met uw behoefte aan terminologische duidelijkheid. De logische vorm geeft u de mogelijkheid om het predikaat K te zien als naam van een verzameling K, nl. die van kloppers. Blijkbaar moet er een mechanisme zijn dat eenduidig vastlegt welk instrument behoort tot de verzameling K en welke niet. Boorhamers horen er niet toe zolang de naam *boorhamer* niet synoniem is met *klopper*.

Wiskundigen noemen de functie die de splitsing tussen K en niet-K vastlegt, een karakteristieke functie.⁵

Formeel-semantisch onderzoek heeft ons geleerd dat het niet mogelijk is zo'n functie voor eens en voor altijd toe te passen op predikaten uit de natuurlijke taal. Bovendien veronderstelt zij de notie van verzameling. Wie echter van de term *verzameling* een precieze definitie wil geven, komt in zware problemen, deels van filosofische aard.⁶ Fundamentele termen worden dan ook vaak als primitieven, d.w.z. niet-gedefinieerde termen behandeld. En dat werkt prima. Dit geldt overigens voor meer termen uit de exacte wetenschappen: ze zijn daardoor o.a. bestand tegen veranderingen van inzicht. Maar ook los daarvan, is het duidelijk hoe voorzichtig men moet zijn voordat men echte helderheid kan garanderen. In bijsluiters van geneesmiddelen (een domein waarin toch grote precisie heerst) staan herhaaldelijk aanwijzingen van het type:

Bijwerkingen. Regelmatig: maag/darmklachten. Soms: hoofdpijn, duizeligheid, vermoeidheid en slapeloosheid.

Onderzoek van Utrechtse taalbeheersers olv Henk Pander Maat heeft laten zien dat patiënten ten onrechte een veel hogere frequentie toekennen aan de woorden *regelmatig* en *soms* dan medici.⁷ Dit betekent dat ook frequentiebepalingen als medische term zouden moeten worden aangemerkt. En dat gaat wel erg ver. Bovendien: het gebruik van vaktermen bij kennisoverdracht vindt altijd plaats in natuurlijke taal en daarom kan men nooit uitsluiten dat de omringende tekst elementen bevat die niet sporen met wat door de vakterm beoogd wordt te worden uitgedrukt.

Het zal de meesten onder u inmiddels niet ontgaan zijn dat wat ik tot dusver gezegd heb een zekere skepsis uitstraalt over de mogelijkheid van

eenduidigheid. Natuurlijk, als het om concrete zaken gaat lijkt het mogelijk een boorhamer precies te onderscheiden van een klopper. Maar ook in dat domein is niet alles vast te leggen. Zoals u misschien wel weet is de bouw een zeer innoverend domein. De boorhamer is de laatste tijd meer en meer gaan lijken op de klopper, zeker in de zwaardere modellen bij Mr. Bricolage en de Gamma. Tegenwoordig kan zelfs het drukken op een knopje van een boorhamer een klopper maken.

U weet het: de ideale vorm van eenduidigheid is een woorddefinitie, waarin de noodzakelijke en voldoende voorwaarden voor de toepassing van een woord precies vermeld staan. Als er iets in de lexikale semantiek van de afgelopen dertig jaar duidelijk is geworden, is het wel de onmogelijkheid om definities te geven in termen van de dubbele pijl tussen definiendum en definiens.

Definiendum		Definiens
klopper	↔	machine ₁ , draaiend ₂ , kloppend ₃ , boort ₄ , ... C _n
boorhamer	↔	machine ₁ , direct aan zuiger verbonden ₂ , boort ₃ , ...C _m

Het basisidee van de dubbele pijl is dat als x een klopper is, x alle eigenschappen rechts heeft (de noodzakelijke voorwaarden) en dat als x precies de n eigenschappen rechts heeft, x een klopper is (de voldoende voorwaarden). Vanaf de beginjaren zeventig is dit al te eenvoudige idee de grond ingeboard doordat men zich ging richten op de vraag hoe een individuele taalgebruiker woorden toepast op de ervaren werkelijkheid. Dat de aangesprokene in *Geef mij de boorhamer eens* onmiddellijk het juiste apparaat pakt, heeft meer te maken met diens visuele geheugen of met eerdere ervaringen dan met het nalopen van een lijstje criteria. Dat verklaart ook de functie van beeldwoordenboeken. Zodra

men zintuiglijke vormen van ervaring uitsluit, wordt het lastig. Men moest in elk geval een stap terug doen en de voldoende voorwaarden aan de kant zetten, terwijl ook de noodzakelijke voorwaarden niet altijd in het geding zijn om zaken in de werkelijkheid te herkennen.

Het enige domein waarin natuurlijke taal centraal staat en waarin nog wordt vastgehouden aan de illusie van noodzakelijk en voldoende voorwaarden, lijkt dat van de juridische wetenschappen te zijn. Juristen proberen een dubbele pijl te bereiken zodat precies eenduidig wordt vastgelegd wat een woord juridisch betekent. Dat houdt in dat er een term wordt aangemaakt die weinig meer van doen heeft met wat als de echte betekenis van het woord wordt ervaren. Paul van den Hoven, jurist-taalkundige, heeft daar in zijn Utrechtse oratie een voorbeeld van gegeven door de juridisch vervorming van de betekenis van het woord *intersectie* na te gaan, terwijl hij een paar jaar geleden in een facultair openingscollege liet zien hoe het woord *diefstal* in het juridische procrustesbed terechtkwam toen het moest worden toegepast op het aftappen van electriciteit.⁸ In juni jl. promoveerde dr. Termorshuizen op een proefschrift over rechtsvergelijking.⁹ Daarin liet zij duidelijk zien welke enorme problemen er zijn met de illusie van precies geachte termen zodra die zijn ingebed in een kontekst. Dat wordt haarscherp duidelijk bij rechtsvergelijking en vertaling van rechtsbegrippen. Ze geeft als voorbeeld het Indonesische *pengadilan negeri* (letterlijk: landraad). De vertaling *arrondissementsrechtbank* is niet goed omdat de structuur en de werking van een *pengadilan negeri* en een *arrondissementsrechtbank* te veel verschillen, hoewel deze nederlandse term wel het dichtst bij komt. Dus toch *landraad*? Die term is besmet, want zij werd in de koloniale tijd door Nederlanders gebruikt met een Nederlands-Indische inhoud.

Het gat dat geslagen werd in de dubbele pijl van de eenduidigheid, is nog steeds niet echt gedicht, ook al omdat woorden in iemands mentale lexicon in feite zijn op te vatten als termen in diens theorie over de werkelijkheid. Dat houdt in dat woorden voor verschillende taalgebruikers een verschillende lading kunnen hebben doordat ze zijn ingebed in een geheel van afhankelijkheden. Door opvoeding en kennisoverdracht lukt het ons om min of meer overeenstemming te bereiken over een groot aantal woorden, als we niet al te diep steken. Deze overeenstemming betreft dan wel de meest onschuldige woorden, nl. die waar plaatjes bij kunnen worden vertoond om boorhamers van klopboren te onderscheiden. En zelfs die overeenstemming is tijdelijk, zoals ik aangaf.

Gaat het echter om maatschappelijk zware belangen, dan worden we door daartoe opgerichte instanties gedwongen om bepaalde betekenissen te fixeren als geldend, zoals de toenemende juridisering van ons maatschappelijk leven en daarmee gepaard gaande vervorming van woordbetekenissen ons leert. In toenemende mate gebeurt dat ook door de amerikanisering van onze samenleving. Wat ons wat dat betreft te wachten staat kan worden geïllustreerd met een beroemd geval uit 1893, *Nix vs. Hedden*, een uitspraak van het Amerikaanse Hooggerechtshof over de vraag of tomaten tot de groenten of tot het fruit moeten worden gerekend. Door de uitspraak—tomaten zijn groenten—moest voor importtomaten tien procent invoerbelasting worden betaald. Als u *Nix vs. Hedden* intikt op Google.nl vindt u direct de relevante informatie. Ik moet zeggen dat ik met enige zorg kijk naar de toenemende behoefte om woorden uit de natuurlijke taal op deze wijze te juridiseren en te bevriezen. Het meest recente geval van een woord dat bij ons in Nederland door een jurist wordt belaagd, is het woord *satire* indien toegepast op Koningin Beatrix.

2. De terminologie van de taalkunde.

Ik kom nu toe aan het tweede deel van mijn betoog: de terminologie in de taalkunde zelf en de rol die deze speelt bij de kennisoverdracht. Ik illustreer dit aan de hand van een u niet onbekende term: de accusatief, de vierde naamval, het lijdend voorwerp.

Heeft het Nederlands een accusativus? U weet wel *rosa, rosae, rosae, rosam, rosa*. De *-m* van *rosam* was een mooi concreet teken van de accusatiefvorm, ook te vinden in de accusatief van *liber* zodat *dedit amico suo librum* betekent ‘Zij gaf haar vriend een boek’. Het vervelende is natuurlijk dat er ook een woord voor *oorlog* bestond, *bellum*, waar die *-m* al in de nominatief voorkomt, zodat de uitgangsvorm *-m* niet 1:1 correspondeert met de semantische lading of de syntaktische functie. Maar goed, de accusatief-*m* is toch wel redelijk systematisch zichtbaar, zij het overigens weer niet in meervoudsvormen. Dit dwingt een abstractere interpretatie van een vormkenmerk af en dat inzicht moet overheerst hebben toen wij ons in Nederland bevrijd hadden van de Spanjaarden en het nodig vonden om van de zeven overgebleven gewesten een taaleenheid (om niet te zeggen *taalunie*) te maken.

Grammatici werden ingeschakeld om in het onderwijs dit proces goed te begeleiden en ziedaar: de Latijnse terminologie werd zonder pardon opgelegd aan het Nederlands. We moesten en zouden een accusativus krijgen, ook wel *vierde naamval* genoemd vanwege de vierde plaats van *rosam* in het rijtje. Een naamval zonder *-m* aan het eind van een Nederlands woord. Maar goddank, al wezen de taalfeiten een andere richting uit, we kregen een *-n* terug in het lidwoord. Die *-n* heeft het toch nog drie eeuwen volgehouden voordat men besloot hem af te schaffen omdat hij al die tijd niet te horen was.

Dankzij de invloed van Stevin ontstonden Nederlandse termen als *vierde naamval* en *lijdend voorwerp*, maar dezen vervingen de term *accusatief* als synoniem en gedrieën hebben ze zich behoorlijk weten te handhaven. Althans in

België, want ik ben bang dat in Nederland dankzij dertig jaar barbaars onderwijsbeleid grammaticatermen definitief aan het verdwijnen zijn.

Toch vormen termen als deze een handig hulpmiddel als het er om gaat degenen die taalkunde gaan studeren als wetenschap en leken die iets meer van taalkunde willen weten, vertrouwd te maken met het vak. Er zijn inmiddels belangrijke internetbanken waar men de algemene, traditionele en de meer theoretisch-taalkundige terminologie kan vinden.¹⁰ Ik geef er vier, waarvan de eerste u zeker niet onbekend zal zijn: de elektronische ANS biedt de mogelijkheid om de meeste traditioneel geijkte termen toegepast en wel te leren kennen in het Nederlands.

1. <http://oase.uci.kun.nl/~ans/>
2. <http://www.menge.net/glossar.html>
3. <http://www.sil.org/linguistics/GlossaryOfLinguisticTerms/Index.htm>
4. <http://tristram.let.uu.nl/UiL-OTS/Lexicon>¹¹ (generatief)

Ik zal de laatste drie gebruiken om te laten zien hoe terminologie in de kennisoverdracht aan leken en beginnende vakbeoefenaren functioneert. De nummers 2 en 3 zijn min of meer te vergelijken met wat door de ANS wordt geboden, nummer 4 is een gespecialiseerde gegevensbank van generatieve snit. We bekijken de term *valentie*, die uit de chemie afkomstig lijkt te zijn.

Site 2

Valenz (Rektion, Wertigkeit, Fügungspotenz) das einem Wort (Valenzträger) innewohnende syntaktische Konstruktionspotential. So fordert die Valenz des Verbs ‘geben’ ein Dativ- und ein Akkusativobjekt (das Verb ‘geben’ regiert den Dativ und den Akkusativ), die Valenz von *cavere* entweder ein Akkusativ-

(*cave canem*) oder ein Dativobjekt (*cavere amico*). Die von der Valenz geforderten Positionen nennt man \Rightarrow Ergänzungen.

Site 3

Valency refers to the capacity of a verb to take a specific number and type of arguments (noun phrase positions).

Discussion The terminology comes from chemistry, in which the valency of a chemical element is its capacity for combining with a fixed number of atoms of another element--for example, hydrogen can bond with only one other element, and is called monovalent. Verbs can be divided into classes based on their valency (how many arguments or 'valents' they can take). In some languages, these classes may have distinctive morphosyntactic characteristics, such as unique case marking patterns, or restrictions on tense/aspect/modality marking.

Examples. Here are some examples of possible verb classes based on valency:

Verb class	# of arguments	Example (English)
Univalent, agentive	1 agent	dance
Univalent, patientive	1 patient	die
Divalent (or Bivalent)	2	kill, eat
Trivalent	3	give, put

Site 4

Valency MORPHOLOGY/SYNTAX: propensity of verbs to take (or not take) particular kinds of arguments. EXAMPLE: the verb *open* is associated with the semantic roles Agent, Theme, and Instrument (e.g. John [AGENT] opened the door [THEME] with his key [INSTRUMENT]), while the verbs *ran* and *arrive* are only associated with the Agent role (*Bill ran*) or Theme role (*John arrived*), respectively.

Het gaat hier om de vraag of een werkwoord is op te vatten als een logisch predikaat P (met liefst een bijbehorende karakteristieke functie). In de praktijk onderscheidt men drie soorten P : eenplaatsige in $P(a_1)$, tweepplaatsige in $P(a_1, a_2)$ en drieplaatsige in $P(a_1, a_2, a_3)$. Een uitermate problematisch onderscheid als je precies wilt doorgronden wat n -plaatsigheid nu eigenlijk is, maar het werkt wel. In de Duitse benadering moet je als je een boek geeft aan een vriend, als het ware eerst terugvertalen naar *dare librum amico*, om vervolgens te constateren dat *ein Buch* Akkusativobjekt is omdat *librum* een *-m* heeft. Wat deze omweg oplevert, is niet duidelijk, behalve dat het wat deftigheid uitstraalt. De andere twee lexica maken gebruik van de term *argument*. Ze zeggen in feite Argument_1 = de gever, Argument_2 = het gegevene en Argument_3 = de ontvanger. En daarmee wordt de term accusatief ontdaan van zijn Latijnse voorgeschiedenis. Het voordeel daarvan is duidelijk. Wie probeert een gemeenschappelijke semantische bijdrage te zien van de accusatief aan de interpretatie van al die zinnen die een accusatief hebben, zal al snel inzien dat zoiets onmogelijk is. In de zin *Tijn gaf niemand een antwoord* is *niemand* dativus en *een antwoord* accusativus, maar toch wordt er juist geen antwoord gegeven en er zijn wel 'iemanden'. Ook in *Yaël wou geen boek, maar een poppenhuis* en *Jan maakte Marie los van enkele duizendjes* is het weinig lonend te proberen een vaste semantische rol toe te kennen aan de accusatief. Met als gevolg dat *accusatief* iets gaat betekenen als 'tweede zo men wil derde lid van een predicatie in het formaat $P(a_1, a_2, \dots, a_n)$ '. En dat verschilt nogal van de *-m* in *rosam*. Kortom, de term Accusatief is enkele millenia volledig van zijn oorspronkelijke inhoud ontdaan en zal in de komende tijd nog herhaaldelijk van inhoud veranderen, ook al doordat niemand kan vertellen wat een argument precies is, terwijl iedereen weet waar het over gaat. Het is net als bij de term verzameling: dwing niet een definitie af maar werk ermee. Zo'n situatie is voor wetenschappers niet erg. Je

leert leven met marges van onzekerheid en die heb je ook nodig om vooruit te kunnen.

Om mijn skepsis van het eerste deel nog maar wat verder te articuleren: ik durf de stelling te verdedigen dat termen heel goed en nuttig zijn, maar dat door onontkoombare veranderingen in het onderliggende netwerk van concepten waarin die termen een rol spelen, de betekenisverandering of -aanpassing sluipend haar weg vindt, mede afhankelijk van de richting die de conceptvorming in het betreffende vakgebied bepaalt. Met andere woorden, de experts onderling doen niet zo aan het vastleggen van terminologie (vandaar ook de belangrijke rol van de primitieve (niet-definieerbare) termen), maar tasten juist de conceptuele grenzen af, op zoek naar nieuwe patronen, nieuwe structuren, nieuwe generaliseringën. De resultaten van hun werk komen terecht in de overdracht van kennis aan nieuwe generaties wetenschappers en leken. En dezen krijgen als het goed is de meest courante, algemeen aanvaarde interpretaties van bestaande termen.¹²

Tot slot nog een anekdote die betrekking heeft op de nederlandstaligheid, de Stevinkant van uw streven. Ik had kunnen volstaan met de mededeling dat de Accusativus nu meestal Accusatief is, om diegenen onder u gerust te stellen dat termen die in de omgangstaal worden gebruikt zich in het algemeen net als (andere) leenwoorden gedragen: ze passen zich aan. Opvallend is wel dat personen die nederlandstaligheid nastreven, banger lijken voor het Engels dan voor potjeslatijn en verbasterd Grieks.

In de begintijd van de generatieve grammatica misdroegen vele opgewonden taalkundigen zich door in een soort half-kreupel Engels het te hebben over deleten of deleteren, generate, rule, claims, justification, crucial evidence, rule-determined, etc. Een vreselijke tijd, maar wel heel spannend en er gebeurde ook

plotseling heel veel interessants. In 1980 kwam er een boekje uit over het schrijven van technische en natuurwetenschappelijke rapporten en ik schreef daar als redacteur van De Nieuwe Taalgids drie vriendelijke alinea's over, waarvan de laatste luidde: “Grappig is het ironisch gesteld hoofdstuk over het gewichtige vakjargon. Wie bekend is met de cruciale claims ter justificatie van substantiële generalisaties in de linguïstische theorie, kan vermoeden dat de auteurs modern taalkundig werk in handen moeten hebben gehad om zekere opklopeffecten te laten zien”. Raillerend, zo heet deze vorm van taalgebruik. Vanuit het veld werd woedend op deze zin gereageerd door niet een van de minsten overigens, die in een begeleidende brief van een ingezonden mededeling schreef: [E]igenlijk vind ik het een schande dat een neerlandicus—een hoogleraar meen ik—zoiets durft te schrijven ... en in haar korte stukje aangaf dat dit toch wel heel gewichtig vakjargon was en absoluut ook niet grappig. Het stukje is door tactisch ingrijpen van een van de andere redacteurs nooit geplaatst, nadat haar was uitgelegd dat ik mij aan de kant had gesteld van degenen die vinden dat als er bruikbare Nederlandse termen zijn die precies hetzelfde zeggen als niet-Nederlandse je beter de Nederlandse kunt gebruiken. En dat vind ik eerlijk gezegd nog steeds.

Laat ik afrondend samenvatten: ik zie het grote nut van eenduidigheid als het er om gaat aan objecten en substanties een zodanige codering te verschaffen dat de kans tot misverstaan tot 0% wordt teruggebracht. De codestrip bij het afrekenen in een supermarkt heeft meer dan zijn nut bewezen. Extensionaliteit in die vorm is erg praktisch. Het gaat echter te ver om deze vorm van fixeren te zien als wetenschappelijke theorievorming. Wetenschap is niet gericht op het vastleggen van termen, maar op het ontwikkelen van nieuwe inzichten op basis van voldoende overeenstemming, waarbij het gaat om de intensie.¹³ Termen zijn

daarbij erg nuttig, maar ze zijn om te gebruiken, niet om ze met dubbele pijl en al te definiëren.

* Deze tekst is uitgesproken tijdens het IIe Nederlandstalige terminologiecongres, gehouden op 13 en 14 november 2003 in het Vlaams Parlementsgebouw te Brussel en georganiseerd door de Vereniging NL-Term in samenwerking met de Nederlandse Taalunie. Ik dank Truus Kruyt en Jessica van Tijn voor hun op- en aanmerkingen over een eerdere versie en Leo Lentz voor goede suggesties in een stadium daarvoor.

¹ Het woord *domein* in het schema heeft betrekking op een werkelijkheidsgebied en moet dus niet verward worden met de term *domein* die onderdeel uitmaakt van de definitie van een functie. De interpretatiefunctie in Schema I heeft als domein de taal en als co-domein het betreffende werkelijkheidsgebied.

² Ze hebben daarvoor ook de bijbehorende infrastructuur in de vorm van organisaties die de normalisatie ter hand nemen, zoals bijvoorbeeld het Nederlands Normalisatie Instituut (NEN), The International Union of Pure and Applied Chemistry (IUPAC), European Committee for Electrotechnical Standardization (CENELEC), terwijl bepaalde takken van industrie ook actief de terminologie beheersen op basis van Schema I.

³ Een belangrijke verzamelbundel op het gebied van concepten en conceptvorming is Eric Margolis & Stephen Laurence (eds.) *Concepts; Core Readings*. The MIT Press: Cambridge Mass. 1999.

⁴ Zie bijv. mijn voordracht *De Schouwers waarop wij staan*. Openingscollege Faculteit der Letteren Universiteit Utrecht 1996, 36pp.

⁵ Filosofisch is de behoefte aan dit soort eenduidigheid op woordniveau in Nederland ooit zichtbaar geworden in de befaamde Signifische kring waaraan de namen van Frederik van Eeden en de wiskundigen L.E.J. Brouwer en G. Mannoury zijn verbonden. Je zou kunnen zeggen dat zij de filosofische voorlopers zijn geweest van NL-Term, die “in woord en geschrift het grote belang ener waarlijk psychologisch en sociologisch geöriënteerde begripskritiek bepleitte[n] en de slordige en kritiekloze uitdrukkingwijze hekel[en]” (Mannoury 1949:13). Er was zelfs een prijsvraag uitgeschreven door de grondlegster Lady Welby met als onderwerp: ‘De oorzaken van de huidige onhelderheid en verwarring in de psychologische en filosofische terminologie, en de richtingen voor een efficiënte en praktische remedie.’ We zien hier—op aandoenlijke wijze (aandoenlijk vanwege het gebruik van het woord *huidig* voor wat eerder op een fundamenteel eeuwig menselijk onvermogen lijkt)—ten voeten uit het spanningsveld tussen gewenste helderheid van begrippen en de feitelijke realiteit, althans in de psychologie, sociologie en filosofie. Het zou geruststellend kunnen zijn als we deze gebieden af zouden kunnen zonderen van wel succesrijke domeinen van helderheid. Maar zijn de medische en neurobiologische wetenschappen, de natuurwetenschappen, de technologische wetenschappen wel zo helder als we geneigd zijn te denken? En zijn psychologie, sociologie, en filosofie wel zo onhelder? Over de significa: G. Mannoury, *Signifika, een inleiding*. Servire, Den Haag 1949. Zie ook: Dirk van Dalen, *L.E.J. Brouwer, een biografie*. Bert Bakker: Amsterdam 2001.

⁶ Zoals bijvoorbeeld beschreven in Ian Stewart in een zeer helder geschreven werk *Concepts of Modern Mathematics*. Dover Publications 1995 uitgezet.

⁷ Zie: Henk Pander Maat, 'What authors and readers do with side effects information on drugs.' In: Leo Lentz & Henk Pander Maat (eds.), *Discourse Analysis and Evaluation; Functional Approaches*. USLC. Rodopi: Amsterdam 1997

⁸ Paul van den Hoven, Oratie Universiteit Utrecht, Faculteit der Letteren 1990. Idem, *De mythe van het recht. Over een betekenis van een rechterlijk discours*. Universiteit Utrecht, Faculteit der Letteren 2002.

⁹ Marjanne Termorshuizen-Arts, *Juridische semantiek. Een bijdrage tot de methodologie van de rechtsvergelijking, de rechtsvinding en het juridisch vertalen*. Wolf Legal Publishers: Nijmegen 2003.

¹⁰ Heel veel termen die in de klassieke grammatica gemunt zijn, zijn op een of andere manier in de taalwetenschap gehandhaafd ondanks het feit dat aan het begin van de vorige eeuw taalkundigen als Boas en Sapir ontdekten dat de terminologie te westers was, althans niet zomaar toepasbaar op indianentalen en meer in het algemeen de niet-westerse talen die door de descriptieve taalkunde in kaart werden en worden gebracht.

¹¹ Dit werk is een elektronische voortzetting van o.a. G.E. Booij, J.G. Kerstens en H.J. Verkuyl, *Lexicon van de taalwetenschap*. Aula 549, Utrecht/Antwerpen 1975.

¹² Het voorbeeld dat ik gaf van accusatief komt erg dicht bij wat de taalfilosofen Kripke en Putnam voor ogen stond bij hun behandeling van natuurlijke categorieën: *accusatief* is ooit ten doop gehouden als term en daarna blijft de naam rigide gekoppeld aan een complexe vorm van kennis die echter in de loop der tijd verandert. Zolang terminologen praktisch blijven en niet de pretentie willen hebben om eens en voor altijd een term vast te leggen (met een dubbele pijl), verrichten zij hun werk met de zegenende hand van Kripke en Putnam. Maar ze dienen wel te weten dat daaronder heel veel in beweging is en moet zijn, ook al lijkt door hun werk per definitie alles te worden vastgespijkerd.

¹³ Voor een nadere uitleg van de tegenstelling tussen extensie en intensie, zie bijv. L.T.F. Gamut, *Logic, Language and Meaning*. Two Volumes. Chicago University Press 1991.